

МОВОЗНАВСТВО

Аніськова С.М. (Гомель, Білорусь)

Этнакультурная прастора беларусаў: астранамічны код

У статтці дасліджуюцца народна-діалектні астранімы як элементы культурнага коду традыцыйноў лінгвокультуры білорусів. Вызначаюцца асновні прынцыпы номінаціі астранамічных аб'ектів. Детэрмінуецца сімвалічны змест астраніміў в межах зазначенага этнакультурнага прастору.

Ключові слова: *астранім, код культуры, культурны прастір, міфологема, архетип.*

В статье исследуются народно-диалектные астронимы как элементы культурного кода традиционной лингвокультуры белорусов. Определяются основные принципы номинации астрономических объектов. Детерминировано символическое содержание астронимов в пределах указанного этнокультурного пространства.

Ключевые слова: *астроним, код культуры, культурное пространство, мифологема, архетип.*

The article explores the dialect names of astronomical objects as elements of traditional cultural code in the Belarusian culture. Defines the basic principles of the nomination of astronomical objects. Determined by the symbolic content the names within the specified cultural space.

Key words: *astronomical name, the code of culture, cultural space, myth, archetype.*

Ва ўмовах глабалізацыі сучаснага грамадства і пашырэння міжкультурнай камунікацыі мы імкнёмся ўсё больш актыўна спасцігаць таямніцы ментальнасці іншых народаў і разам з тым, як ніколі раней, цягнемся да нашае мінуўшчыны, спрабуем разабрацца ў саміх сабе. Што ж мы за народ такі ў гэтым свеце? Акуль карані нашай этнічнай самаідэнтэфікацыі? Пошукі адказаў на гэтыя пытанні з непазбежнасцю прыводзяць нас да неабходнасці даследаваць мову не толькі як прыладу намінацыі, але, па слухнай заўвазе К. Леві-Строса, і як вынік культуры, яе важнейшую састаўную частку, а таксама спецыфічны спосаб існавання самой культуры і яе захавання (у выглядзе тэкстаў), як фактар фарміравання культурных кодаў [5, 62].

Кожная канкрэтная мова заключае ў сабе нацыянальную самабытную сістэму, якая вызначае светапогляд носьбітаў пэўнай мовы і фарміруе іх карціну свету.

Прадметам нашага даследавання з'яўляюцца астранімы, аднак не

толькі як сродкі намінацьўнай сістэмы пры агульнапрынятым падыходзе да яе аналізу, але і як носьбіты вобразна-сімвалічнага зместу, рэпрэзэнтаваныя архетыпамі і міфалагемамі ў народнай культуры беларусаў.

Наша мэта – прааналізаваць астранімы як элементы культурнага кода ў этнічнай прасторы беларускага народа.

Для дасягнення мэты намі былі пастаўлены і вырашаны наступныя **задачы**:

1) акрэсліць сродкі і спосабы намінацьўі астранамічных аб'ектаў у традыцыйнай лінгвакультуры беларусаў;

2) вызначыць характар функцыянальных змен, а таксама змен у працэсе вербалізацьўі і трансфармацьўі астранамічных уяўленьўі з прыняццем хрысціянства;

3) прааналізаваць архетыпізаваную і этнакультурную сімваліку народна-дыялектных астранімаў.

Актуальнасць даследавання абумоўлена неабходнасцю сістэмнага лінгвакультуралагічнага апісання астранімаў, якія можна разглядаць як сродак замацавання этнічнага светапогляду. Пакуль у беларусістыцы мы маем толькі асобныя фрагментарныя звесткі адносна акрэсленага прадмета вывучэння. Так, у Прадмове да энцыклапедычнага слоўніка па міфалогіі сцвярджаецца, што “беларуская народная астраномія – тэма, якая вельмі рэдка трапляла ў поле зроку даследчыкаў” [7, 8]. Акрамя таго, лінгвакультуралагічныя даследаванні на Беларусі – гэта наогул параўнальна новы кірунак, які яшчэ толькі-толькі набірае моцы, у той час як у Расіі ўжо можна гаварыць пра розныя культуралагічныя школы (школа Ю. С. Сцяпанавы, школа Н. Д. Аруцюнавай, школа В. М. Тэлія, школа У.У. Вараб'ёва).

Пры правядзенні даследавання культурную прастору мы разглядалі як форму існавання культуры ў свядомасці яе прадстаўнікоў, а код культуры як “моцна канататыўную складана арганізаваную семіятычную сістэму, дзе словы натуральнай мовы робяцца азначальнікамі такіх культурных рэалій, якія самі функцыянуюць знакава і пры гэтым так, што іх канататыўныя значэнні супадаюць з дэнататыўнымі значэннямі ці, прынамсі, вельмі моцна скарэляваныя з імі [7, 8].

Паколькі астранамічныя аб'екты адыгрывалі важную ролю ў жыцці нашых продкаў (дазвалялі вызначыць час, месцазнаходжанне, рэгулявалі жыццёва важныя біялагічныя цыклы як самога чалавека, так і раслін, і жывёл; вызначалі характар работ у адпаведнасці з земляробчым каляндаром), мэтазгодна меркаваць, што такі поліфункцыяналізм не мог не пакінуць значнага следу як у разнастайных культураносных тэкстах праз астранамічны код, так і ў дыялектнай мове наогул. Гэты тэзіс мы і прымаем

у якасці рабочай **гіпотэзы**, пры гэтым асаблівы акцэнт робім менавіта на дыялектным матэрыяле, паколькі, па-першае, дыялект (незалежна ад таго, як ставіцца да яго ролі і статусу ў сучасным грамадстве) – гэта зыходная і важнейшая форма існавання мовы, якая здолела захаваць, нягледзячы на рэлігійны, адміністрацыйны і ідэалагічны ўціск у розныя пэрыяды, рэшткі старажытных народных уяўленняў, цікавыя і карысныя звесткі, што дазваляюць раскрываць таямніцы моўнага (і не толькі моўнага!) жыцця этнасу, – звесткі, ігнараваць якія нельга ні лінгвісту, ні філолагу, ні культуролагу; па-другое, этнакультурны сімвалізм Сонца і Месяца ўжо разглядаўся ў працах У.І. Коваля [4], У. Васілевіча [3], А.І. Гурскага [1], С. Санько [7, 455-457; 7, 301-303].

Акрамя Сонца і Месяца, важнае месца ў міфалагічным уяўленні беларусаў займалі таксама асобна размешчаныя зоркі, сузор’і (Вялікая Мядзведзіца, Плеяды і Пояс Арыёна), каметы, планета Венера і іншыя (для зручнасці даследавання мы аб’ядналі па-сутнасці розныя з пункту гледжання астраноміі як навукі аб’екты родавай назвай астранімы).

Нашы продкі верылі ў існаванне душы, верылі, што, калі чалавек нараджаецца, на небе анёламі запальваецца новая зорка. Відаць, рэшткі такіх уяўленняў ляжаць і ў аснове вядомага ўсходнім славянам фразеалагізма *нарадзіцца пад шчаслівай зоркай* у значэнні ‘мець шчаслівую долю’. Так, у кожнага чалавека ёсць свая зорка на небе. У “Тураўскім слоўніку” чытаем: “... *столько на свеце зор, сколько человек е*” [ТС, т. 2, 164]. Зоркі розныяца сваім бляскам, народ і гэтакім знайшоў тлумачэнне: зоркі добрых людзей гараць ясна, зіхотка, а грэшнікаў – ледзь свецяць, а то і не свецяць зусім. Пра апошніх людзей у народзе кажуць, што яны шэльмы з-пад цёмнае зоркі.

Мадэлюючыя функцыі зорак як элемента астранамічнага кода традыцыйнай мадэлі свету ў беларускай міфалагічнай культуры найперш выяўляюцца ў матыве “Нябеснай сям’і”, дзе зоркі аказваюцца дзецьмі Маці-Сонца і Бацькі-Месяца. Цікава, што ў беларусаў Месяц сімвалізуе мужчынскі пачатак, а Сонца – жаночы, а ў рускіх Сонца – мужчынскі пачатак, а Луна – жаночы.

Калісьці па зорках вызначалі час. Па іх уставалі, клаліся спаць, сеялі, малацілі. З прыняццем хрысціянства па зорках пачалі вызначаць час каляндарных святаў – Каляды, Вадохрышча, Іллю. Напрыклад, лічылася, што куццю на Каляды трэба пачынаць есці на першую зорку, якую называлі *Казой*. І сапраўды, у зімовы час гэта зорка з сузор’я Возніка – адна з самых яркавых [ЭС, т. 4, 56]. Паводле звестак “Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы”, слова *каза* ‘зорка’ можа суадносіцца з польскім *koza*

‘сузор’е, якое ў сваю чаргу калька з лацінскага *Capella* ‘козачка’. Беларускае слова або запазычана, або ... незалежнае ўтварэнне ад каза ‘самка казла’ (як падобныя назвы зааморфнага паходжання...). Асобнае месца назвы *каза* ў славянскім фальклоры і абрадах сведчыць на карысць спрадвечнага характару гэтага слова [ЭС, т. 4, 46].

Назва *зорка* ў значэнні ‘нябеснае цела’ бытуе паўсюдна на Беларусі. У паўночна-заходніх рэгіёнах сустракаецца і лексема *гвязда* < польск. *gwiazda* [ЭС, т. 3, 75]. Намінацыя *зора* [ТС, т. 2, 164] вызначаецца больш шырокім семантычным аб’ёмам – гэта і ‘зорка’ ў звычайным разуменні, і ўласна зара ‘яркая афарбоўка гарызонту пры ўсходзе і заходзе сонца’.

У дзялектнай мове сустракаецца цікавая назва *знічка* для абазначэння падаючай зоркі. У беларусаў, як і ў іншых народаў, захавалася вераванне аб тым, што калі чалавек памірае, то Бог гасіць яго зорку, яна згарае; знічка нясецца ў небе ў адвечны змрок – чыясьці душа адышла, Зніч загасіў агонь жыцця. Зніч – бог пахавальнага агню ў старажытных беларусаў у часы паганства. Знічамі таксама называліся пахавальныя свечкі на могілках. Сама лексема Зніч таго ж караня, што і дзеяслоў знікаць [6, 45].

Вечерня зора (зорка) – Вечорова зорка ‘зорка Венера вечарам’ [ТС, т. 1, 123], *Вячэрніца* [ЭС, т. 2, 341]; *Вечарніца, Вечарнічка* [7, 79], *Воўча звязда* [7, 92], *Звярыная зорка* [7, 323] – дзялектныя найменні планеты Венера ў яе вечаровай бачнасці. Дарэчы, назва *Воўчая звязда* (устае на небасхіле, калі ваўкі выходзяць на паляванне) сустракаецца таксама і ў палякаў, і ў чэхаў, што дазваляе гаварыць пра яе дастаткова старажытны характар [8, 527]. Згодна з народным павер’ем, Бог пасылае Венеру агледзець зямлю перад наступленнем начной цемры. Падобная назва сустракаецца ў рускай мове – *Вечерница*, у польскай – *Wieczornica*. Мяркуюцца, што менавіта Венера павінна ў “пакаранні Месяца” за шлюбную здраду Сонцу ў міфалагічным сюжэце “Нябеснай сям’і”. Незлічоныя звароты да *Вечарніцы (Вячэрняй зараніцы)* у беларускіх замовах ад розных хвароб, дзе яна называецца божай памочніцай:

Добрай парой,
Вячэрняй зарой,
Вячэрняй зараніцай,
Божай памачніцай прыступі, памажы ...

Ніводная важная справа не пачыналася раней беларусамі без адпаведнай квадры месяца. З агульнапрынятымі значэннямі ў гаворках фіксуюцца наступныя адзінкі: *молодзік* ‘маладзік – месяц у першай квадры’ [ТС, т. 3, 87], *поўня* – фаза месяца, калі відзен увесь яго дыск [1, 322], *ветях (вятух, вятюх)* – месяц апошняй квадры на зыходзе [ЭС, т. 2, 98; БРС; ВКС; ДС; КСУМ; 12]. “Як паказвае геаграфія бытавання адзінкі, беларускае слова можа быць і незалежным

ад рускіх форм. Верагодней усяго *вятух* – вынік дээтымалагізацыі, калі першаснае *вятох* стала ўспрымацца як вытворнае з дапамогай суфікса -ох, які замяніўся на больш прадуктыўны -ух” [ЭС, т. 2, 334].

У “Беларуска-расійскім слоўніку” (1925 г.) М. Байкова, С. Некрашэвіча ў значэнні ‘метэор’ сустракаецца лексема *зьмейка*. На Тураўшчыне і зараз кажуць: “*Як леціць зорка, то гэто змея*” [ТС, т. 2, 165]. Відавочна, такое сцверджанне захоўвае рэшткі міфалагічных уяўленняў беларусаў пра сусвет: тое, што людзі не маглі зразумець, патлумачыць рацыянальна, яны тлумачылі з дапамогай міфічных вобразаў.

Яшчэ з глыбокай старажытнасці па Млечнаму Шляху нашы продкі вызначалі кірунак руху. На поўдні Беларусі сустракаецца такая яго назва (напісанне паводле слоўніка), як *Чумацка дарога* [ТС, т. 2, 32]. Чумакі – гэта гандляры, якія на валах перавозілі соль і па зорным небе шукалі дарогу. Але больш распаўсюджаная на тэрыторыі Беларусі назва Млечнага Шляху – *Гусеча (гусіна) дарога* [ТС, т. 2, 32], *Жураўліная дарога* [7, 176], *Птушыны Шлях, Птушачая дарога* [7, 378]. Па ёй птушкі ляцелі ў вырай. Паводле беларускіх легенд, вырай непасрэдна суадносіцца з уяўленнямі аб раі. “Вырай дзесь вельмі далёка на зямлі, за гарамі да за марамі. Покі чалавек не саграшыў, датуль ён жыве ў раю, а як саграшыў, то Бог яго выгнаў з раю, а самы рай аддаў птушкам, каб ён дарам не пуставаў, бо ведама, што й самая гожая пустка робіцца сумнаю. От з тых часоў і пачалі птушкі са ўсяе зямлі ляцець на зіму ў вырай. А каб яны не блудзілі да не гіблі, Бог зрабіў ім на небе ясную дарогу, што проста вядзе ў вырай. Па гэтай дарозе кожны год адсюль ляцяць усялякія птушкі, але далятаюць у вырай толькі тыя, каторыя не робяць другім ліха. Бог і птушак, як і людзей, дзеліць на добрых і ліхіх [1, 47]. Продкі верылі, што душа чалавека пасля смерці становіцца птушкай і па гэтай Птушынай Дарозе адлятае ў іншы свет.

Радзей у беларускіх гаворках сустракаюцца іншыя назвы Млечнага Шляху – *Вялікі Слуп, Стан* [7, 378]. Назва *Вялікі Слуп* матываваная тым, што цёмнымі восеньскімі ночамі, калі Млечны Шлях бачны найлепей, ён праходзіць па небе амаль мерыдыяльна, ствараючы ўражанне вертыкальна пастаўленага слупа. Тут натуральная асацыяцыя з воссю свету, адкуль і сувязь Птушынай дарогі з выраем. Відаць, такую ж матывацыю мае і даўнейшая народная назва *Стан*.

Адным з найбольш характэрных сузор’яў летняга зорнага неба з’яўляецца сузор’е Лебедзь у форме агромністага крыжа, утворанага купкай даволі яркіх зорак, беларуская рэгіянальная (з Тураўшчыны) назва якога *Пятрова палка*. Назва матываваная як крыжападобнай формай сузор’я, так і тым, што яно ў сучасную эпоху кульмінуе пасля поўначы ў перыяд

прыкладна з Пятроўкі да Спасаўкі. Можа таксама разумецца як ключ ад нябеснага выраю, які, згодна з евангелічнай легендай, быў дадзены менавіта святому Пятру. Іншая назва – *Цароў крэст* [7, 388].

Сузор'е Вялікай Мядзведзіцы ў дыялектнай мове атрымала наступныя назвы: *Воз* [ТС, т. 1, 133], *Возок* [ТС, т. 1, 134], *Воз з дышлем поломаным* [ТС, т. 1, 133], *Колесніца* [ТС, т. 2, 205], *Вялікі Воз* [БРС, 60]. Адпаведна *Малы Воз* – назва сузор'я Малой Мядзведзіцы [БРС, 60].

Шматлікімі найменнямі прадстаўлена намінацыя сузор'я Пляяд. Такія яго назвы, як *Волосозар*, *Волосузар*, *Волоцозар*, *Волосозары*, *Волосозоры*, *Волосары*, *Цары-волосары* [ТС, т. 4, 137] перагукаюцца з імем бога Вялеса (Велеса, Воласа) – аднаго з галоўных багоў паганскага пантэону ва ўсходніх славян. Гэтага бога вельмі шанавалі на Беларусі. Вялес – бог жывёлагадзёўлі, багацця – быў звязаны і з аграрнымі культурамі, пра што сведчыць усходнеславянскі звычай пакідаць яму ў дар нязжатымі некалькі каласкоў, якія называлі “Воласавай бародкай” [7, 99]. Радзей сустракаюцца іншыя намінацыі гэтага сузор'я: *Полосозар* [ТС, т. 4, 147], *Велісазар* [ВКС, 56], *Сіццо(а)*, *Сіцца* [СБГПЗБ, т. 4, 432], *Вісыжар* [КСУМ, 110], *Стажар'е* [БРС, 299].

Фактычна адзінкавымі з'яўляюцца найменні іншых сузор'яў: *Возьнік* [БРС, 60] – Возничий (созвездие), *Валопас* [БРС, 55] – Волопас (созвездие), *Вадаліў* [БРС, 54] – Водолей (созвездие), *Зьмеядзержнік* [БРС, 134] – Змеержец (созвездие).

Важнейшы прынцып надання назвы бачным астранамічным аб'ектам, за якімі назіралі нашы продкі, – асацыятыўны. У аснове асацыяцый ляжыць параўнанне як самы старажытны від псіхічнай дзейнасці чалавека, дзейсны сродак пазнання і ўспрымання рэчаіснасці. Параўнанне адлюстроўвае тое кола прадметаў, якія ў полі зроку, у сферы слыху, адчування, успрымання таго, хто іх выкарыстоўвае, тое кола, якое нясе адбітак і агульначалавечы, і нацыянальных уяўленняў пра свет.

Асацыятыўнае ўспрыманне аб'ектыўнай рэчаіснасці нашымі продкамі было надзвычай багатым. Гэты тэзіс падмацоўваецца шматлікімі ілюстрацыямі.

Напрыклад, па знешнім падабенстве з пэўнымі прыладамі побыту Вялікую Мядзведзіцу называлі таксама *Чарпаком*, *Апалонічкам*, *Коўшыкам*, *Чашай* ці *Каструляй*; Пляяды – *Сітам* ці *Рэшатам*, пояс Арыёна – *Каромыслам* (“гэта дзеўка ваду каромыслам нясе”).

Па асацыяцыі з транспартнымі сродкамі тую ж Вялікую Мядзведзіцу называлі *Вазком*, *Карэтай*, *Калясніцай*, *Брычкай*, *Калёсамі* і інш. [6; 7, 85].

Так, у тэксце замовы чытаем:

На небі звёзд не пералічыць,

Вышэ месіка не хадзіць,
І жаркага сонца не зняць,
І гасподнія *калясніцы* не павярнуць [6].

Вядомы даследчык народнай астраноміі Д. Свяцкі адзначаў: “Параўнанне Вялікай Мядзведзіцы з возам або калясніцай сустракаецца амаль ува ўсіх народаў... . Няма сумневу, сама фігура, утвораная зоркамі сузор’я, давала падставы да такога атаясамлення” [8, 12]. Супадзенне зместу лексемы ў розных славянскіх мовах (польск. *Woz*, чэш. *Wuz*, славац. *Vož*) служыць доказам старажытнасці гэтага астраніма, які можна кваліфікаваць як архетып – устойлівы вобраз, які, паводле К. Юнга, выражае “калектыўнае бессвядомае”, што не з’яўляецца вынікам асабістага вопыту, а наследуецца чалавекам ад продкаў [5, 38].

Карэтай ці *Возам* Вялікую Мядзведзіцу маглі назваць з-за яе перамяшчэння па небе на працягу сутак вакол *Зорнага Кала* (Палярнай зоркі, якая разумеецца ў беларускіх народных астранамічных уяўленнях як слуп, што злучае неба і зямлю, вакол гэтага слупа абарачаюцца ўсе астатнія зоркі [7, 245]). Ёсць меркаванне, што назва *Зорны Кол* прыйшла на тэрыторыю Беларусі ад татараў. Татары верылі, што да *Зорнага Кала* прывязаны *Конь* (Вялікая Мядзведзіца), які ходзіць кругам па небе. Між іншым, у беларусаў гэтае сузор’е таксама часам называлі на поўначы краіны *Канём* ці *Канём з коламі* [7, 245].

Калі браць пад увагу і сему “здольнасць перамяшчацца, рухацца”, то ўзгаданыя назвы – гэта вынік семантычнага пераносу не толькі па падабенстве формы, але і функцыянальнага пераносу. Такім чынам утварыліся і наступныя адзінкі: *мятла* ‘камета’ – нябеснае свяціла, якое, з’яўляючыся на зорным небе, прадвясчала розныя няшчасці: войны, голад, паморак і інш. Па тым, у які бок у каметы апушчаны “рогі” (хвост), меркалі, які край будзе “змецены” ўшчэнт. У старажытнасці верылі, што ў камету перакідваецца няўцешная Плачка і папярэджвае пра надыходзячыя няшчасці [7, с 362]. З гэтымі блягімі знакамі звязана і іншая назва каметы – *веха* (*вяха*) ад *веха* ‘папярэджальны знак з саломы, галінак або жэрдак’ [7, 226].

На тэрыторыі Цэнтральнай, Паўночнай, Паўночна-Усходняй і Паўночна-Заходняй Беларусі для вызначэння сузор’я Плеяды існавала назва *Cima*. Насамрэч, гэта не славянскае, а хутчэй балцкае слова. Некаторыя даследчыкі мяркуюць, што да балтаў яно прыйшло ад фіна-ўгорскіх плямёнаў. Славуты беларускі фалькларыст Аляксандр Сержпутоўскі, напрыклад, запісаў, што “*Cima* – гэта тое месца, дзе адсейваюцца праведныя душы ад грэшных” [3, 12]. Адам Міцкевіч так апісаў народныя вераванні: “Праз гэта *Cima* Бог прасяе ў зярнятак жыта”. А ў палякаў і

літоўцаў захавалася паданне, нібыта гэта тое сіта, якім сеяла Панна Марыя, а потым, на свята Успення, павесіла сярод зорак [6]. Магчыма, што ў народнай назве сузор'я Плеяды – *Сіта* – адлюстраваны менавіта касмаганічныя функцыі павука і яго павуціння, паколькі павук з павуціннем звычайна загадваецца праз сіта: *вісіць сіта не рукамі віта, хто адгадае, той многа знае*.

Другі прынцып надання назваў нябесным целама – антрапаморфны (“адухаўленне”), які грунтуецца на міфалогіі. Многія астранамічныя аб'екты ўспрымаліся нашымі продкамі ў вобразе людзей ці багоў. Напрыклад, *Заранка* (Венера ў ранішняй бачнасці) была багінняй. Сюды ж можна аднесці такія назвы, як *Тры Каралі*, *Тры Сястры*, *Тры Браты*, *Тры Касцы* (тры зоркі пояса Арыёна). “Тры зоркі стаяць, як касцы, калі косяць на полі”, – гаварылі людзі. Відаць, такая матывацыя апошняй назвы досыць выразная, чым і абумоўлена тое, што назва вядомая многім славянскім народам: укр. Косарі, рус. Косцы, Косари, поль. Kosniki, славац. Kosci.

Радзей сустракаюцца аніمالістычныя (“жывёльныя”) назвы. Часам на вёсках кажуць, што ёсць на небе *Вуж*, *Вужакі*, *Чарвякі*, але дакладна невядома, да якой зоркі ці сузор'я прымянялі гэтыя назвы. Беларускі этнограф Зміцер Канаплянікаў выказаў версію, што так называлі зоркі, якія мігцелі з-за нестабільнасці атмасферы [6].

Пэўныя назвы зорак і сузор'яў у нашых продкаў мелі дачыненне да пэўных святаў. Напрыклад, назва *Воз* звязана з уяўленнем беларусаў пра Каляду, якая на ім прыязджае на свята (з калядных песень: “*Прыехала Каляда на сівенькім вазочку*”).

Цікава, што падчас свята Калядаў (25 снежня па старым стылі) прыблізна апоўначы дышла зорнага *Воза* ўтварае прамую лінію “ўсход – дышла – захад”, ці, як гаварылі ў народзе, “воз перавёрнуты дагары нагамі”.

Значную ролю ў фарміраванні і трансфармацыі поглядаў на астранамічныя аб'екты і іх абрадавыя функцыі адыграла прыняцце хрысціянства. Вялікую Мядзведзіцу яшчэ называлі *Аляшова Павозачка*, ці *Іллёў Воз* (воз, у якім ездзіць святы Ілля зорнаю дарогаю – Млечным Шляхам). Падчас свята гэтага святога (20 ліпеня па старым стылі) роўна апоўначы Вялікая Мядзведзіца размешчана паралельна гарызонту. Гэтае пэўнае становішча *Воза* ў пэўны час на небе магло сімвалізаваць наступленне свята. Беларусы і іншыя хрысціянскія народы ўяўлялі Іллю на небе ў вогненнай калясніцы, запрэжанай чатырма крылатымі коньмі (“*Ілля – заведацель над Перуном; ён у вогненнай калясніцы едзе па небу...*”). А як вядома, з прыходам хрысціянства на святога прарока Іллю была перанесена

большасць функцый ды атрыбутаў паганскага бога Перуна. Тады можна дапусціць, што раней назвы Вялікай Мядзведзіцы былі звязаны менавіта з гэтым богам.

На поўначы Беларусі з'яўленне на небасхіле трох зорак пояса Арыёна, якія называлі *Трыма Каралямі* [7, 231; 7, 477], сімвалізуе пачатак свята Вадохрышча. Менавіта зімой гэта сузор'е найвышэй уздымаецца над небакраем і з'яўляецца самым характэрным сузор'ем зімовага зоркавага неба. Назва *Тры Каралі* тлумачыцца ў сувязі з евангелічным сюжэтам пакланення валхвоў народжанаму Збавіцелю [7, 477].

У больш познія часы неабходнасць у дакладным вызначэнні месцаразмяшчэння зорак на небе знікла, усе астралагічныя веды страцілі сваю прагматычнасць і набылі больш сімвалічны характар.

Такім чынам, аналіз фактычнага матэрыялу дазволіў зрабіць наступныя **высновы**: 1) астронімы – цікавы пласт лексікі беларускіх гаворак, які сведчыць аб важнай ролі першасных астранамічных ведаў, што дазвалялі чалавеку арыентавацца ў прасторы і часе, тлумачыць свет і вызначаць сваё месца ў ім; 2) прыняцце хрысціянства істотна паўплывала на трансфармацыю і вербалізацыю астранамічных уяўленняў; 3) народная астранамічная тэрміналогія, адлюстроўваючы нацыянальна-спецыфічнае ў наіўнай карціне свету, разам з тым захоўвае ў сабе і старажытныя архетыпы, даследаванне якіх – перспектыўны накірунак ва ўмовах антрапацэнтрызму сучаснай навуковай парадыгмы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гурскі А.І. Земляробчы каляндар / А. І. Гурскі, А. С. Ліс. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 405 с.;
2. Замовы / Уклад. Г. А. Барташэвіч. – Мн., 1992. – 187 с.;
3. Зямля стаіць пасярод свету: Беларускія народныя прыкметы і павер'і / Уклад. У. Васілевіч. – Кн. 1. – Мн.; 1996. – 205 с.;
4. Коваль У.І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы / У.І. Коваль. – Гомель, 1995. – 180 с.;
5. Маслова В.А. Лінгвокультуралогія / В. А. Маслова. – М.: “Академія”, 2004. – 208 с.;
6. Міндалёва І. Цмок паляцеў / І. Міндалёва // “Звезда”. – 2011. – № 8 (27123). – 14 студзеня;
7. Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік / Склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка. – Мн.: Беларусь, 2011. – 607 с.;
8. Рут М.Э. Русская народная астрономія на общеславянском фоне // Славянское языкознание: XIII съезд славистов, Люблина, 2003 г.: Докл. рос. делегации. М.: Индрик, 2003. – С. 524-533;
9. Святский Д.О. Очерк истории астрономии в Древней Руси // Историко-астрономические исследования / Д. О. Святский. – 1961. – Вып. 7. – С. 12;
10. Сержпутоўскі А.К. Прымкі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпутоўскі. – М., 1930;
11. Тарасаў К. Памяць пра легенды: Постаці беларускай мінуўшчыны / К. Тарасаў. – Мінск, 1990. – 212 с.;
12. Яўсеєў Р. Маці казала так... (З гаворак Бялыніцкага раёна) / Р. Яўсеєў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1978. – С. 17.

УМОЎНЫЯ СКАРАЧЭННІ:

БРС	Байкоў М. Беларуска-расійскі слоўнік / М. Байкоў, С. Некрашэвіч. – Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. – 360 с.
ВКС	Каспяровіч М. І. Віцебскі краёвы слоўнік / М.І. Каспяровіч. – Віцебск: Заря Запада, 1927. – 372 с.
ДС	Юрчанка Г. Ф. Дыялектны слоўнік (з гаворак Мсціслаўшчыны) / Г. Ф. Юрчанка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – 320 с.
КСУМ	Бялькевіч М. І. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны / М.І. Бялькевіч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1970. – 510 с.
НЛ	Народная лексіка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1977. – 288 с.
СБГПЗБ	Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. / Ю.Ф. Мацкевіч [і інш.] – Мн.: Навука і тэхніка, 1986. – 5 т.
ТС	Тураўскі слоўнік: у 5 т. / А.А. Крывіцкі [і інш.] – Мн.: Навука і тэхніка, 1982-1987. – 5 т.
ЭС	Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: у 13 т. – Мн., 1978-2010.

Болобан М.А. (Київ, Україна)

Вербалізація категорії часу в мові українських міфологічних казок

У статті розглянуто міру представленості в мові українських чарівних казок різномісних вербалізаторів часу та їхні світоглядні конотації.

Ключові слова: мова української чарівної казки, вербалізація концептів часу, лінгвофольклористика, лінгвостилістика, теорія мовних картин світу

В статье рассмотрено представление в языке украинских волшебных сказок различных вербализаторов времени и их культурные коннотации.

Ключевые слова: язык украинской волшебной сказки, вербализация концептов времени, лингвофольклористика, лингвостилестика, теория языковых картин мира

The article explores distribution of different types of time concepts in the language of Ukrainian folk fairy tales and their cultural connotation.

Key words: language of Ukrainian fairy tale, time concepts' verbalization, linguistic studies of folklore, language stylistics, language world view theory.

Актуальність дослідження часової лексики українських чарівних казок спричинена потребою створення моделі функціонування календарно-часової лексики взагалі в мові українського фольклору, у якому оповідним жанрам на зразок чарівних казок належить одне з чільних місць як кількісно, так і за повнотою виявлення особливостей світоглядного плану.